

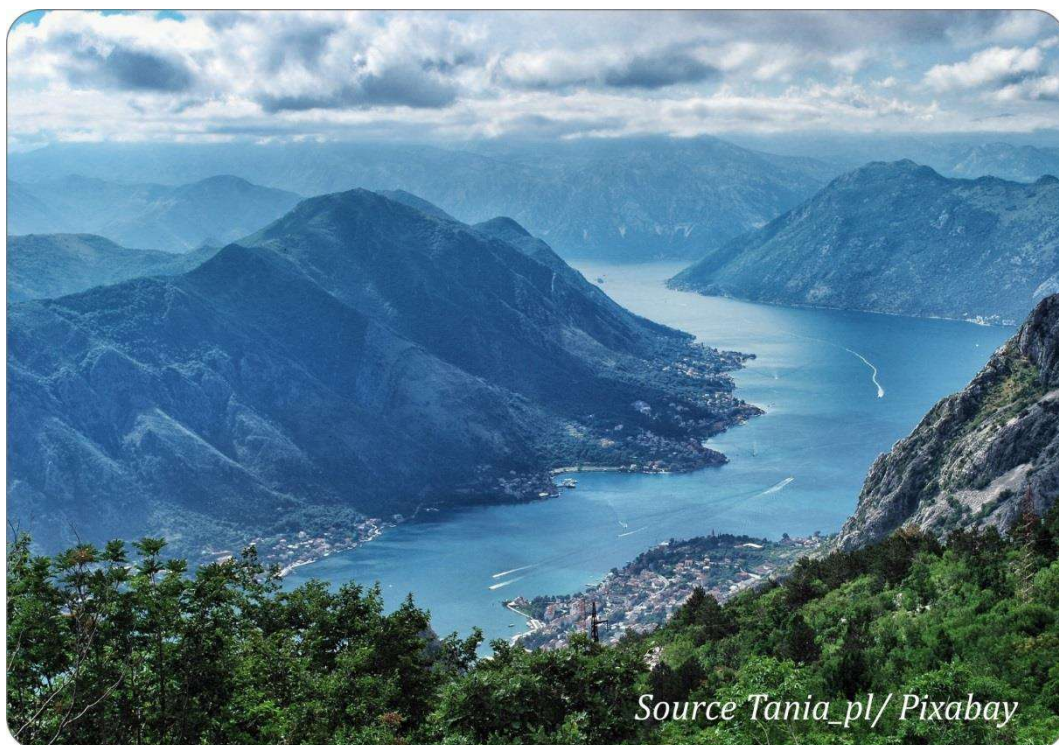

**TRAJNOSTNI TURIZEM
V ZAHODNO BALKANSKI REGIJI**

dr. Andrej Raspor

TRAJNOSTNI TURIZEM V ZAHODNO BALKANSKI REGIJI

dr. Andrej Raspor

Source Tania_pl/ Pixabay

TRAJNOSTNI TURIZEM V ZAHODNO BALKANSKI REGIJI

Avtor: *Andrej Raspor*

Recenzenti:

dr. Darko Lacmanović

dr. Zoran Mastilo

Uredil: *Andrej Raspor*

Jezikovni pregled:

Prelom: *Andrej Raspor*Zbirka: *Znanstvene monografije*Fotografija na naslovnici: *Andrej Raspor*Tisk: *e-izdaja*Dostopno na: http://www.andrejrastor.com/perfectus_zalozbaIzdaja: *1. izdaja*Kraj in leto izdaje: *Dolga Poljana, 2019*Založba: *Perfectus, Svetovanje in izobraževanje, dr. Andrej Raspor, s.p.*Cena: *24,90 EUR*

Vse pravice pridržane s strani avtorja. Nobenega dela tega gradiva ni dovoljeno kopirati ali reproducirati v kakršnikoli obliki, vključujoč (ne da bi bilo omejeno na) fotokopiranje, skeniranje, snemanje, prepisovanje brez pisnega dovoljenja avtorja ali druge fizične ali pravne osebe, na katero bi avtor prenesel materialne avtorske pravice.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=299161600
ISBN 978-961-94549-5-4 (pdf)

ZAHVALA

Ta knjiga je bila napisana z namenom, da se na enem mestu zbere primere dobrih praks iz področja trajnostnega turizma zahodno balkanske regije.

Zahvaljujem se vsem kolegom z območja nekdanje skupne države, ki so mi pomagali da sem lahko dobil vsa potrebna gradiva in jih tudi ustrezno umestil v to knjigo.

Andrej

PREDSTAVITEV AVTORJA

izr. prof. dr. ANDREJ RASPOR

Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici
Gregorčičeva ulica 19, 5000 Nova Gorica, Slovenija

E-mail: andrej.raspor@fuds.si

Po osnovni izobrazbi je strojni tehnik. Po univerzitetnem študiju organizacije dela na Fakulteti za organizacijske vede v Kranju v okviru Univerze v Mariboru je nadaljeval podiplomski študij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in doktoriral leta 2010 z doktorsko disertacijo *Vpliv razdeljevanja napitnin na motivacijo zaposlenih: primerjava med gostinstvom in igralništvom*. Pri svojem delu združuje poslovno in akademsko delo. Predava in svetuje na področju obvladovanja časa in stroškov, kakovosti storitev ter razvoja kadrov. Ima več kot triintrideset let delovnih izkušenj, od tega več kot petnajst let na različnih vodilnih mestih, in sicer kot vodja splošnih poslov, direktor razvoja kadrov, direktor za strateške projekte in vodja komisije za nadzor stroškov. V okviru podjetja Hit, d. d., je vodil Sektor za razvoj kadrov. Bil je direktor strateških projektov, kjer je vodil prenavo poslovnih procesov razvoja kadrov in trženja ter organiziral poslovanje za kitajske goste z območja Italije. Je podjetnik, ustanovitelj več start-upov, poslovni svetovalec, saj je mnenja, da je treba akademsko delo stalno preizkušati na terenu. Ključna področja njegovega raziskovanja so delovna razmerja in procesi v storitveni dejavnosti s poudarkom na optimizaciji delovnih procesov z vidika stroškov in tudi organizacije delovnega časa.

Kot sekretar Sindikata igralniških delavcev Slovenije, član Društva za vrednotenje dela, Združenja nadzornikov Slovenije, Komisije za delovno in socialno pravo in sodnik porotnik na delovnem sodišču si je nabiral izkušnje v vseh segmentih delovnega prava. Vse te vidike poskuša zajeti v svojih predavanjih, pri mentoriranju ter svetovalnem delu.

Sodeloval je na številnih mednarodnih konferencah, objavil izsledke raziskav v znanstvenih revijah z recenzentskim postopkom. Je avtor več znanstvenih in strokovnih monografij ter uporabnih priročnikov.

KAZALA

KAZALO VSEBINE	STRAN
ZAHVALA	v
PREDSTAVITEV AVTORJA	vi
KAZALA	viii
1 UVOD	1
2 SVETOVNI TURIZEM IN NJEGOV RAZVOJ	5
2.1 Vpliv turizma na okolje	6
2.1.1 Vpliv turizma na kulturno okolje	6
2.1.2 Vpliv turizma na socialno okolje	7
2.1.3 Vpliv turizma na naravno okolje	7
2.1.4 Vpliv turizma na ekonomsko okolje	8
3 ZAČETKI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA IN TRAJNOSTNEGA TURIZMA	11
4 SPLOŠNO O TRAJNOSTNEM TURIZMU	13
4.1 Definicija trajnostnega turizma	13
4.2 Kriteriji trajnostnega turizma	15
4.2.1 Učinkovito načrtovanje trajnostnega razvoja	16
4.2.2 Povečevanje gospodarskih in družbenih koristi za lokalne skupnosti	16
4.2.3 Zmanjševanje negativnih vplivov na kulturno dediščino	16
4.2.4 Zmanjševanje negativnih vplivov na naravno dediščino	16
4.3 Koristi trajnostnega poslovanja	17
5 TRAJNOSTNI TURIZEM V SVETU	19
5.1 Primer letalskega prevoznika Air New Zealand	19
6 TRAJNOSTNI TURIZEM V EVROPI	21
6.1 Primer nemškega podjetja Siemens	21
7 TRAJNOSTNI TURIZEM V DRŽAVAH ZAHODNEGA BALKANA	25
7.1 Bosna in Hercegovina	25
7.2 Črna gora	32
7.3 Hrvaška	38
7.4 Srbija	45
8 TRAJNOSTNI TURIZEM V SLOVENIJI	53
8.1 Zgodovina razvoja trajnostnega turizma v Sloveniji	53
8.2 Ovire pri doseganju konkurenčnosti	54
8.3 Temeljne usmeritve razvoja turistične ponudbe v Sloveniji	56
8.4 Ukrepi na razvojnem področju	57
8.5 Primeri dobrih praks v Sloveniji	58
8.5.1 Primer Bohinj ECO Hotela	58
8.5.2 Primer letnih term v Krajinskem parku Sečoveljske soline	59
10 ANALIZA STRATEŠKIH DOKUMENTOV V SLOVENIJI	63
10.1 Aktualna nacionalna strategija	67
10.2 Produktne strategije	68
10.3 Regionalne strategije	68
10.4 Občinske strategije	69
11 ZAKLJUČEK	75
11.1 Najpomembnejše teoretično spoznanje, ki ga velja vključiti v izobraževanje	77
11.2 Najpomembnejši dosežek, ki ga velja vključiti v prakso	78
11.3 Izzivi za prihodnost	80
12 LITERATURA IN VIRI	83
13 PRILOGE	89

KAZALO SLIK	STRAN
Slika 1: Vpliv turistične dejavnosti na ostale dejavnosti	2
Slika 2: Vizija razvoja turizma Federacije Bosne in Hercegovine	26
Slika 3: Seznam zaščiteneh področij v Federaciji Bosne in Hercegovine	28
Slika 4: Struktura porabe energije v storitvenem sektorju glede na vrsto energenta	28
Slika 5: Emisija CO ₂ glede na sektorje za obdobje 1990–2001 v Bosni in Hercegovini	29
Slika 6: Emisija CO ₂ iz sektorja elektroenergetike, OIE (obnovljivi viri energije), ogrevanja na daljavo, prometa, kmetijstva in odpadkov v BiH za obdobje 2010–2040 glede na scenarij S1, S2 in S3	30
Slika 7: Ključni vplivi klimatskih sprememb na sektorje v Bosni in Hercegovini	31
Slika 8: Stanje življenjskega okolja v Bosni in Hercegovini	32
Slika 9: Število prihodov na prebivalca in na km ²	34
Slika 10: Število potovanj tujih ladij in turistov pomorskega turizma	35
Slika 11: Število obiskovalcev v nacionalnih parkih Črne gore po km ²	36
Slika 12: Mreža zaščiteneh naravnih znamenitosti v Črni gori	37
Slika 13: Ocena prihranka emisij toplogrednih plinov (tCO ₂ eq) v Republiki Hrvaški	40
Slika 14: Povečanje deleža obnovljivih virov energije v končni porabi energentov v Republiki Hrvaški	40
Slika 15: Rast gladine morja glede na tri scenarije v Republiki Hrvaški	40
Slika 16: H1 in H100 glede na različne scenarije v letih 2010, 2050 i 2100	41
Slika 17: Pregled nacionalnih parkov in naravnih parkov v Republiki Hrvaški	41
Slika 18: Ocena prihranka energije v nastanitvenih enotah hotela (apartmajih in sobah) v Republiki Hrvaški	42
Slika 19: Hrvaška – Park Evrope	43
Slika 20: Evropska mreža kolesarskih poti EUROVELO	44
Slika 21: Primer razporeditve plaže	45
Slika 22: Ekonomski učinki modela rasti turizma v Republiki Srbiji	46
Slika 23: Mednarodni seznam zaščiteneh področij v Republiki Srbiji	47
Slika 24: Rast površine zaščiteneh področij v Republiki Srbiji za obdobje 1960–2013	48
Slika 25: Število izdanih certifikatov za Eko znak v Republiki Srbiji za obdobje 2010–2015	49
Slika 26: Struktura porabe primarne energije in obnovljivih virov v Republiki Srbiji	50
Slika 27: Trend emisije plinov, ki povzročajo zakisovanje, za obdobje 1990–2012	50
Slika 28: Pregled trenutnih in načrtovanih naložb v zaščito življenjskega okolja v Republiki Srbiji za obdobje 2006–2019	51
Slika 29: Časovna razporeditev strateških dokumentov iz področja turizma v Sloveniji	63
Slika 30: Indeks globalnega miru	65
Slika 31: Indeks kriminala	65
Slika 32: Urejenost slovenskega turizma	66
Slika 33: Razmejitev med makro destinacijami in produkti	68
Slika 34: Preplet statističnih regij in makro destinacij (preseki po občinah)	68
Slika 35: Uporaba strategij za področje turizma po statističnih regijah in na državni ravni	70
Slika 36: Uporaba strategij za področje turizma po izkustveno-produktnih regijah	70
Slika 37: Prihodi Slovenija: 2005-2027	71
Slika 38: Nočitve Slovenija: 2005-2027	71
Slika 39: Prihodki H Gostinstvo: 1996-2027	72
V kolikor pogledamo še zadnji vidik (Slika 40: Zaposleni H Gostinstvo: 1996-2027) vidimo, da bodo potrebe po kadrih v naslednjih desetih letih velike. Če k temu prištejemo še šte upokojevanje pridemo do številke vsaj 10.000 dodatnih zaposlenih.	72
Slika 41: Zaposleni H Gostinstvo: 1996-2027	72
Slika 42: Svetovna turistična potovanja (1995 – 2050)	75
Slika 43: Trikotnik trajnostnega razvoja	80

KAZALO TABEL	STRAN
Tabela 1: Trend rasti turizma od 1950 do 2030 _____	5
Tabela 2: 17 ciljev trajnostnega razvoja in okvirna področja iz trajnostnega turizma _____	13
Tabela 3: Statistične regije _____	69
Tabela 4: Občinske strategije _____	69
Tabela 5: SWOT-analiza _____	76
Tabela 6: PEST-analiza _____	76

KAZALO PRILOG	STRAN
Priloga 1: Nacionalne strategije _____	89
Priloga 2: Panožne strategije _____	129
Priloga 3: Regionalne strategije _____	130
Priloga 4: Strategije turizma na občinski ravni _____	132

1 UVOD

Doseganje družbene blaginje ter zviševanja kakovosti življenja in življenjskega standarda v družbi je bilo od industrijske revolucije dalje odvisno od ekonomske rasti in produktivnosti. Vendar pa z ozaveščanjem o problemu rasti svetovne populacije, nepravični razdelitvi dobrin med ljudmi ter pojava problema negativnega vpliva človeka na naravne (in družbene) spremembe, so prepričanja o povezavi med kakovostjo življenja ter ekonomsko rastjo vedno šibkejša.

Ekonomska rast v kvantitativnem smislu nenehnega povečevanja, rasti ter visoke produktivnosti ni več pravi izziv in odziv na sedanje razmere. Novi cilji in izzivi se kažejo v kvalitativnih vrednotah, torej izboljševanju ter poudarjanju kakovosti in ne količine. Pojavlja se potreba po trajnostnem razvoju kot nujna oblika za zagotavljanje dolgoročne družbene blaginje med ljudmi ter zagotavljanje ohranjanja naravnih danosti, narave (Vodeb, 2014, str. 18 in 25).

V pričujočem gradivu smo tako obravnavali trajnostni turizem skozi različne aspekte. Po uvodu sledi pregled razvoja in teoretičnega ozadja obravnavanega problema. Sledi predstavitev nekaterih dobrih praks (od širših do konkretnih). Pregled začinjamo s svetovnimi primeri, ga zaokrožamo z evropskimi primeri in primeri dobrih praks iz držav bivše Jugoslavije. V zadnjem delu pregleda pa je podan pregled domačih dobrih praks. V zaključku pregleda so zbrane strategije razvoja turizma od nacionalne ravni, preko panožnih in regionalnih do ravni slovenskih občin. Dodana vrednost pa je pregled strategij z vidika trajnostnega turizma. Gradivo, ki je bilo v ta namen zbrano, je tako na enoten in izviren način analiziralo vse javno dostopne podatke. Verjamemo, da je gradiva še mnogo več, a žal avtor tega gradiva z njimi pri pripravi pregleda niso operiral.

Turistična potovanja in bivanje v drugih krajih so sodoben način preživljanja prostega časa, ki ga je omogočilo prav sodobno turistično gospodarstvo. Zato je turistično gospodarstvo zelo pomemben del turistične ponudbe: nudi prevoz, namestitve, prehrano in drugo oskrbo ter rekreacijo in druge dejavnosti za prosti čas. Turistična ponudba niso le lepa in privlačna narava, pokrajina, zgodovina in kultura. So tudi storitve, ki to povezujejo. K razvoju turizma pa prispeva tudi širok spekter drugih dejavnosti, ki so na turizem vezane le deloma in segajo od prometa in kmetijstva do trgovine in proizvodnje hrane, od izobraževanja in bančništva do komunale in izdajanja razglednic. V turizem in gostinstvo je vpletenih še nešteto dejavnikov (Slika 1: Vpliv turistične dejavnosti na ostale dejavnosti).

Slika 1: Vpliv turistične dejavnosti na ostale dejavnosti

(<http://omahamagazine.com/articles/they-get-a-great-time-omaha-gets-a-great-return/>)

V zadnjem času se povečuje pomen trajnostne naravnosti gospodarstva. Turizem 21. stoletja je pomembna gospodarska panoga in ima aktivno vlogo pri razvoju ter modernizaciji gospodarstva in družbe, saj spodbuja migracije (Bunghez, 2016). Pomemben je na ravni prihodkov in tudi kot generator rasti v drugih sektorjih nacionalnega gospodarstva. Dodana vrednost in prihodki sami niso visoki. Pravi pomen panoge turizma se pokaže šele, ko izmerimo celoten sinergijski učinek. Tako kot druge gospodarske dejavnosti je turizem podvržen dnevnim političnim, gospodarskim in varnostnim dogajanjem. Število turistov in potrošnja od zaključka druge svetovne vojne stalno raste. Zaradi svetovnega dogajanja je bila večja stagnacija v panogi v letih 2000–2003, kot posledica recesije pred tem (Smeral, 2010). Naslednji večji padec števila turistov se je pojavil med leti 2007–2009 kot posledica svetovne gospodarske krize (Kaar, 2009).

Prognoza rasti (povprečna stopnja rasti letno) svetovnega turizma v letih 2017–2027 znaša 2,36 % (Raspor in Lacmanović, 2018). Podatek lahko navdihuje z optimizmom celotno regijo. Navedena dejavnost spada med kapitalno in tudi delovno intenzivno panogo. Poleg reševanja problematike stalnega pomanjkanja kadrov (Raspor in Macuh, 2017) je treba stalno razmišljati o inovacijah (Peters in Pikkemaat, 2006), ki morajo biti povezane s trajnostjo v turizmu (Peeters in sod., 2006; Garay in sod., 2018). S tem izzivom se morajo spoprijeti tudi države bivše Jugoslavije.

Dosedanja raziskovanja

Kot osnovno definicijo turizma povzemamo definicijo, ki sta jo sprejela tako Eurostat kot tudi UWTO. Turizem opredeljujeta kot dejavnost oseb, ki potujejo v kraje zunaj svojega običajnega

okolja in tam ostanejo manj kot eno leto brez prekinitve z namenom preživljanja prostega časa, sprostitve, poslov ali zaradi drugih razlogov (Organisation mondiale du tourisme, 1995). Turistična industrija v svetovnem merilu postaja najhitreje rastoč ekonomski sektor (World Travel & Tourism Council, 2012) in hkrati največja industrija sveta, ki je v letu 2016 ustvarila 9 % svetovnega BDP-ja in zaposluje 347 milijonov ljudi (World Travel & Tourism Council, 2016). Turistični razvoj je v 20. stoletju zelo napredoval. Iz nekdanje luksuzne dobrine, ki si jo je privoščil le ozek krog ljudi, je prešel v skorajda nujno dobrino široke potrošnje. Obstajata dva koncepta, kako naj bi se obnašali turisti, in vplivata na oblikovanje ponudbe. Po prvem naj bi se gosti obnašali po preverjenih vzorcih, po drugem pa naj bi vsak posameznik težil k individualnosti oz. personalizaciji. Enako velja za turistično panogo. V preteklosti je pripomogla k razvoju posameznih regij ali posameznikov v lokalnem okolju. Danes je dejavnost, ki znatno pripomore k razvoju celotnega državnega gospodarstva tako z obiskom, ki prispeva k posredni potrošnji, kot z neposrednimi prihodki iz turizma. V zadnjih letih se število turistov, ki potujejo izven lastne države, povečuje. Ključni element uspeha turistične industrije je sposobnost prepoznavanja in obvladovanja sprememb. Ključne gonilne sile globalnih sprememb v zunanjem okolju se lahko razvrstijo kot gospodarske, politične, okoljske, tehnološke, demografske in socialne (Dwyer in sod., 2009).

Populacija v regiji se stara po vseh kazalnikih (Eurostat, 2017; OECD, 2018), prav tako pa je v večini držav prisotna visoka brezposelnost (Eurostat, 2018a). V državah, kot so Črna gora, Srbija in Albanija, je poleg tega zelo velika odvisnost od sezonskega turizma (WTTC, 2018; Eurostat, 2018b), kar onemogoča trajno zaposlovanje kadrov. Kadri zato iščejo stalne zaposlitve v drugih državah (Avstrija, Švica, Nemčija). Vsekakor bi si morali prizadevati podaljšati sezono in s tem tudi omogočiti varnejše zaposlitve. Posebnost, zaradi katere se dejavnost turizma razlikuje od industrijskih dejavnosti, je, da »The Global Innovation Index« inovacij za dejavnost turizma posebej ne prikazuje (Dutta in sod, 2017). Zaradi tega ni pravega pregleda nad dejanskim številom inovacij v tej dejavnosti kot tudi prihodkov oz. učinkov iz tega naslova. Vzpostaviti sistem spremljanja inovacij v dejavnosti je tudi eden izmed izzivov projekta.

Poleg tega bo treba v prihodnjih letih več pozornosti nameniti trajnostno naravnemu turizmu, kar je napovedal UNWTO že leta 2017. Načela trajnostnega razvoja se nanašajo na okoljske, gospodarske in socialno-kulturne vidike razvoja turizma, zato je treba vzpostaviti ustrezno ravnovesje med temi tremi razsežnostmi, da se zagotovi njegova dolgoročna trajnost (UNWTO; UNESCO World Heritage Centre, 2017). Trajnost ni le varovanje okolja, temveč tudi lokalne skupnosti, zato se vedno več turistov zanima za porabo denarja na način, ki koristi lokalnemu gospodarstvu in skupnosti. Po podatkih združenja British Travel Agents (ABTA) skoraj 70 % ljudi pričakuje, da bi morala podjetja v turizmu zagotoviti, da bodo njihove počitnice pomagale lokalnemu prebivalstvu in gospodarstvu (ABTA, 2018). Vendar pa postaja vse bolj očitno, da se "običajno poslovanje" zdi nemogoče uskladiti s trajnostjo in da so potrebne spremembe, ko gre za odnos in vedenje glavnih zainteresiranih strani v turizmu (Dwyer, 2018).

Novejši trendi so zaznamovani tudi s presežkom turistov na določenih destinacijah. Tako je bilo leto 2017 prelomnica za nekatere destinacije, saj so lokalni prebivalci v nekaterih mestih protestirali zaradi negativnih vplivov, ki jih prinaša preveč turistov, skoncentriranih na enem mestu (na primer: Benetke, Barcelona). Samim turistom namreč ni cilj, da bi se gnetli v prenasičenih destinacijah, ampak bodo iskali alternativne manj natrpne in cenejše destinacije (Fanelli, 2018). Tudi Jadransko-jonska regija ni imuna na ta dogajanja. Poleg prej omenjenih Benetk lahko izpostavimo še Bled, Dubrovnik in določene jadranske otoke.

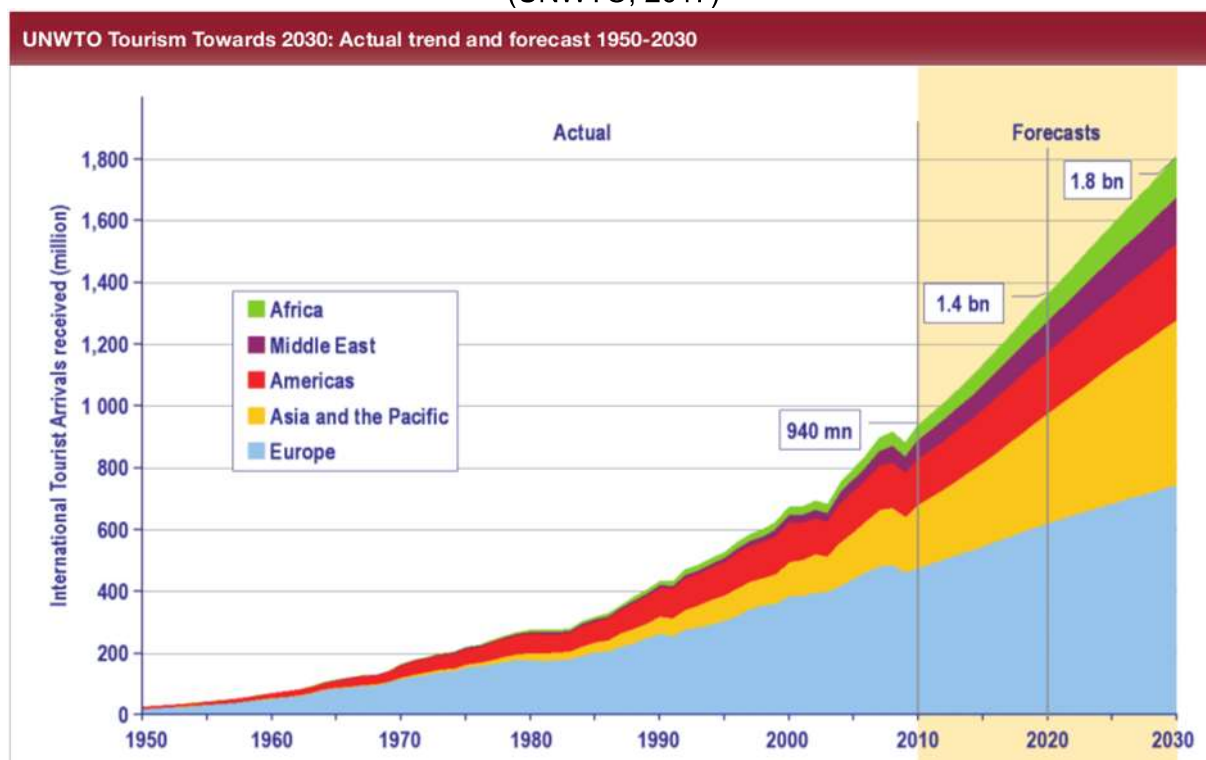
2 SVETOVNI TURIZEM IN NJEGOV RAZVOJ

Hiter razvoj turizma se je pričel po 2. svetovni vojni kot posledica povečane gospodarske rasti, povečanih dohodkov ljudi ter več prostega časa. Prav tako se je hitro razvijala prometna infrastruktura ter prometna sredstva. Povečale so se potrebe ljudi po počitku, zdravju ter odkrivanju novega, pri čemer so se pričele razvijati nove turistične kapacitete (Mihalič, 2008, str. 52).

Ob koncu 50. let prejšnjega stoletja se je pričel razvoj mednarodnega turizma. Glede na geografski vzorec širjenja turizma se je nova industrijska panoga pričela in najhitreje razvijala v razvitih državah, torej v Evropi, Severni Ameriki, Avstraliji ter Novi Zelandiji, kasneje pa so se jim pridružile še Japonska in tako imenovani azijski tigri – Severna Koreja, Tajvan, Singapur in Hong Kong. Leta 2003 so potovanja med razvitimi državami predstavljala 70 % mednarodnega turističnega prometa (Weaver, 2006). Evropa je bila (in ostaja) pred ostalimi deli sveta vodilna destinacija. Razlog za to je raznovrstnost turistične ponudbe, saj je na razmeroma majhnem območju moč najti veliko različnih kultur in pokrajin ter zato skoncentrirano število turistično zanimivih znamenitosti. Poleg tega Evropa slovi po visoki kakovosti storitev ter večji varnosti pred ostalimi deli sveta (UNWTO, 1999).

Tako kot je strmo naraščalo število mednarodnih turističnih prihodov, in sicer po 7,1 odstotni stopnji, so strmo naraščali tudi zaslužki od turistične dejavnosti, ki so se od leta 1950 do leta 2004 povečali za faktor 235 (iz 2 milijard dolarjev na 474 milijarde dolarjev) (UNWTO, 2009, str. 3–4).

Tabela 1: Trend rasti turizma od 1950 do 2030
(UNWTO, 2017)

Mednarodni turizem se je od leta 1960 počasi širil tudi na preostali del sveta, torej v države v razvoju, in zato lahko danes trdimo, da je prav vsako območje na obličju tega sveta lahko

turistična destinacija. Pojem trajnostnega turizma s tem postane vsesplošno gibanje, ki je relevantno za prav vse države (Weaver, 2006).

S hitrim razvojem mednarodnega turizma pa je prišlo do pojava, da je bilo turistično povpraševanje (v sezoni) večje od ponudbe. Ponudba je povpraševanju sledila, se prilagajala in tako je prišlo do pojava masovnega turizma. Gre za neenakomerno porazdelitev turističnega prometa, ki je posledica skoncentriranega turističnega povpraševanja ter turistične ponudbe.

Masovni turizem je pojav, kjer se turisti pojavljajo množično – v masah. Gre za kvantitativni razvoj in rast turizma (turistične ponudbe, objektov itd.) in ne kvalitativni. Že sam pojav množičnosti oziroma masovnosti vpliva na človekovo vedenje, saj se posameznik v množici ljudi obnaša precej drugače, kot bi se sicer. Vpliv pojava množice na posameznikovo vedenje se odraža predvsem v zmanjšanem občutku odgovornosti (npr. do narave). Množičnost in nasičenost določenega območja s turisti pa ima močan negativen vpliv na okolje kot tudi na samo panogo. Ko zgostitev obiskovalcev pripelje do prenatrpanosti določene turistične destinacije, prične zadovoljstvo turistov padati. Nezadovoljstvo obiskovalcev pa se lahko odraža tudi v izbiri druge turistične destinacije (WTO, 1999, str. 3–4).

2.1 Vpliv turizma na okolje

Med turizmom in okoljem obstaja močna povezava, saj drug na drugega vplivata tako pozitivno kot negativno. Medtem ko razvoj turizma temelji na privlačnosti okolja, turizem kot gospodarska dejavnost vpliva na vse aspekte okolja: naravno, kulturno, socialno ter ekonomsko okolje (Mihalič, 2006, str. 50–59). Zato je pomembno, da so v fazi planiranja ter razvoja turistične destinacije v načrtovanje vključeni subjekti lokalne skupnosti, saj se le na ta način lahko upošteva vse aspekte razvoja te industrijske panoge ter vnaprej predvidi in razreši vprašanja, ki bi lahko kasneje predstavljala problem za okolje in skupnost (Kreag, 2001, str. 5–6).

2.1.1 Vpliv turizma na kulturno okolje

Spoznavanje načina življenja, navad ter običajev je vsekakor zanimiv element potovanj in lahko predstavlja ključni motiv turista za obisk neke destinacije. Turisti si na potovanjih želijo izkusiti ter podoživeti kulturo tamkajšnjih ljudi, žal pa jih na destinaciji velikokrat pričaka umetna ter neavtentična izkušnja. Ohranjanje lokalne, avtentične kulture prebivalcev je pomembno tako za lokalne prebivalce kot za turizem kot industrijsko panogo, saj nekje predstavlja glavno atrakcijo za turiste, torej z upadom zadovoljstva ponujene »kulturne« izkušnje na destinaciji prav tako upade obisk ter razvoj te destinacije.

Prisotnost turizma tako lahko pozitivno in negativno vpliva na lokalne prebivalce in skupnost. Večji, kot je kulturni razmak med obiskovalci ter lokalnimi prebivalci, večji vpliv pusti turizem. Turizem lahko predstavlja sredstvo za ohranjanje kulture na nekem območju, lahko pa povzroči, da se avtohtona kultura skomercializira, navade ter običaji pa se prilagodijo turistom (Brent in Crouch, 2003).

Turizem na kulturno okolje vpliva pozitivno s spodbujanjem in zaščito kulturnih značilnosti destinacije. Kulturne značilnosti predstavljajo ključni motiv obiska te destinacije in je zato interes po ohranjanju in zaščiti le-teh velik, hkrati pa v skupnosti krepi kulturno zavest prebivalstva ter pripadnost. S tem turizem oživi že skoraj pozabljene običaje in prispeva k nadaljevanju in promoviranju lokalne kulture ter načina življenja v skupnosti. Navsezadnje turizem zagotavlja finančna sredstva, ki pripomorejo k ohranjanju kulturnih značilnosti.

Turizem pa tudi negativno vpliva na avtohtono kulturo na način, da se skomercializira in standardizira. Tradicionalni dogodki, festivali ter religiozni rituali se prilagodijo potrebam turističnega trga, npr. ne odvijajo se samo v določenem delu leta, meseca, kot je bila prvotna navada in običaj kulture, dogodek postane skomercializirana, odrska »predstava« brez globlje vsebine ali pa so na dogodku ponujeni produkti in storitve, ki prvotno niso del le-tega, temveč so odgovor na povpraševanje turistov. Prav tako se prilagodijo tradicionalni spominki ter umetnostni izdelki, ki lahko vsebujejo elemente drugih kultur. Kulturne dobrine tako postanejo predmet trgovanja, spremenijo se tradicionalne vrednote, avtentičnost avtohtone kulture pa se prilagodi okusom turistov. Avtohtona kultura se s prisotnostjo turizma standardizira, saj turisti v destinaciji iščejo tako novosti, kot tudi že znane proizvode in storitve (Kreag, 2001, str. 8–10; Mihalič, 2006, str. 50–59).

2.1.2 Vpliv turizma na socialno okolje

Socialno okolje se nanaša na interakcije med ljudmi ter odnose in vedenja, ki se pri tem razvijajo. Te interakcije v družbi in skupnosti pustijo pozitiven ter negativen vpliv. Turizem lahko na socialno okolje vpliva pozitivno, saj posredno zvišuje življenjsko raven prebivalstva, lahko pa sproža socialne napetosti.

Turizem je sredstvo za razumevanje drugačnosti ter drugih kultur, pri čemer krepi mir in tolerantnost ter promovira dobre odnose. S potovanji turisti pridobivajo znanje, nova poznanstva ter vpogled v običaje različnih kultur, s tem pa se zmanjšujejo predsodki med ljudmi. Turizem vpliva na dvig življenjskega standarda lokalnega prebivalstva preko višje (lokalne) zaposlenosti, povečanih vezi v lokalni skupnosti ter koristi, ki jo imajo prebivalci od zgrajene infrastrukture. Z razvojem turizma na destinaciji se poveča varnost v lokalnem okolju (npr. lokalna policija), saj so destinacije, kjer se turisti počutijo varne, bolj zaželeni. Turizem prav tako vpliva na promocijo in imidž destinacije v svetu. Destinacija, ki je privlačna za turiste s svojo prepoznavnostjo, postane tudi gospodarsko in politično bolj zanimiva (Kreag, 2001, str. 8–10; Mihalič, 2006, str. 50–59).

Negativni vplivi turizma na socialno okolje pa se odražajo v želji lokalnih prebivalcev po imitiranju življenjskega sloga turistov. Pojav je pogost, ko turisti iz zahodnih držav obiskujejo države v razvoju. Gostitelji se preko turistov seznanijo z načinom življenja in obnašanjem, ki se jim zdi zaželen, ter želijo to oponašati. Lokalno prebivalstvo občuti nezadovoljstvo s tradicionalnim načinom življenja, kar je posledica primerjave z življenjskim slogom turistov. To lahko privede tudi do opuščanja tradicionalnega načina življenja. Ta interakcija med gostitelji ter turisti predstavlja vrzel med starim in novim, poznanim in nepoznanim ter vpliva predvsem na mlade ljudi, kar ima za posledico povečanje medgeneracijskih razlik v družini in skupnosti. Lokalno prebivalstvo se prav tako sooči z občutkom manjvrednosti, podrejenosti ali celo sovraštva zaradi spoznanja, da imajo turisti dostop do določenih dobrin, medtem ko ga lokalni prebivalci nimajo. Poleg tega se pojavi še občutek izgube nadzora lokalnih prebivalcev nad prihodnostjo skupnosti ter občutek izključitve iz načrtovanja razvojnih vprašanj v skupnosti.

Pomemben negativen vpliv turizma na socialno okolje predstavlja tudi razmah kriminala, prostitucije, alkoholizma, iger na srečo in drog (Kreag, 2001, str. 8–10; Mihalič, 2006, str. 50–59).

2.1.3 Vpliv turizma na naravno okolje

Med naravno okolje spadajo naravne danosti v določenem okolju, kot so pokrajina, podnebje in vreme ter flora in favna. Vključujoč fizično okolje, spada sem tudi zgrajeno okolje (predvsem zgradbe), ki s svojo sestavo iz fizičnih elementov vplivajo na naravno okolje. Narava pogosto predstavlja glaven razlog turističnega obiska in glavno atrakcijo določene destinacije. Edinstvena naravna okolja in fenomeni so pogosto steber razvoja turistične industrije neke

lokacije, zato je toliko bolj pomembno, da se posege v okolje dela preiščeno, saj prevelike spremembe ter degradacija okolja lahko povzročijo nezadovoljstvo turistov glede njihovih pričakovanj naravnih danosti na določeni destinaciji (Brent in Crouch, 2003).

Ohranjanje narave ter naravnega okolja je torej velikega pomena za turizem, pri čemer se pozitiven vpliv turizma na naravno okolje kaže v večji okoljski ozaveščenosti ter proaktivnih okoljskih ukrepih. Turizem na naravno okolje vpliva pozitivno preko spodbujanja zaščite naravnega okolja, saj je le-to privlačno za turiste. Turistični obisk priskrbi sredstva za zaščito, obnavljanje in upravljanje naravnega okolja, npr. z vstopninami v naravne parke in rezervate se zbirajo sredstva, katerih delež je praviloma namenjen za zaščito in upravljanje naravnih območij. Turizem tako predstavlja razlog za spodbujanje izboljšanja kakovosti naravnega okolja, saj se s tem povečuje privlačnost destinacije za turiste. Prav tako je lahko turizem razlog za ponovno ureditev naravnega okolja, čiščenje voda, ponovno naselitev avtohtonih vrst flore in favne na ekološko degradiranih krajih. Tako se preko turizma krepi ekološka zavest, etika ter smisel za odgovornost do okolja. Z željo po zviševanju kakovosti naravnega okolja z namenom izvajanja turizma se izboljšuje ekološki menedžment in načrtovanje, v okolju se skuša zmanjševati onesnaževanje, količino odpadkov ter uvajati načela čiste proizvodnje.

Turizem pa z zgrajenimi objekti, aktivnostmi turistov ter vplivom tranzita v naravnem okolju pušča tudi negativne vplive. Ti se neposredno kažejo pri: povečani onesnaženosti vode ter povečani porabi vode; z ogrevanjem objektov ter s prevoznimi sredstvi za turistični transport je povečana onesnaženost zraka; povečana svetlobno ter zvočno onesnaževanje preko delovanja turističnih objektov ali aktivnosti turistov. S tem turizem ruši ravnovesje v naravi, saj je moteno življenje – vedenje, hranjenje ter reproduktivno vedenje živih bitij. Turistični objekti degradirajo ter vizualno onesnažujejo pokrajino s svojo neprimerno arhitekturo, preveliko pozidanostjo pokrajine ter izsekavanjem gozdov. S povečanim turističnim obiskom se poveča fizično onesnaževanje pokrajine s smetmi. Avtohtono rastlinstvo in živalstvo se ogroža s poseganjem v njihovo naravno okolje, prisotnostjo ljudi ter prisotnostjo tujerodnih vrst. Turistične aktivnosti v naravi, kot so pohodništvo, kajakaštvo, potapljanje, surfanje, opazovanje ptic, safari oziroma opazovanje prostoživečih živali ipd., pustijo velik vpliv na lokalne ekološke sisteme. Navsezadnje je turizem lahko eden izmed razlogov, ki privedejo do ekoloških katastrof (Kreag, 2001, str. 6; Mihalič, 2006, str. 50–59).

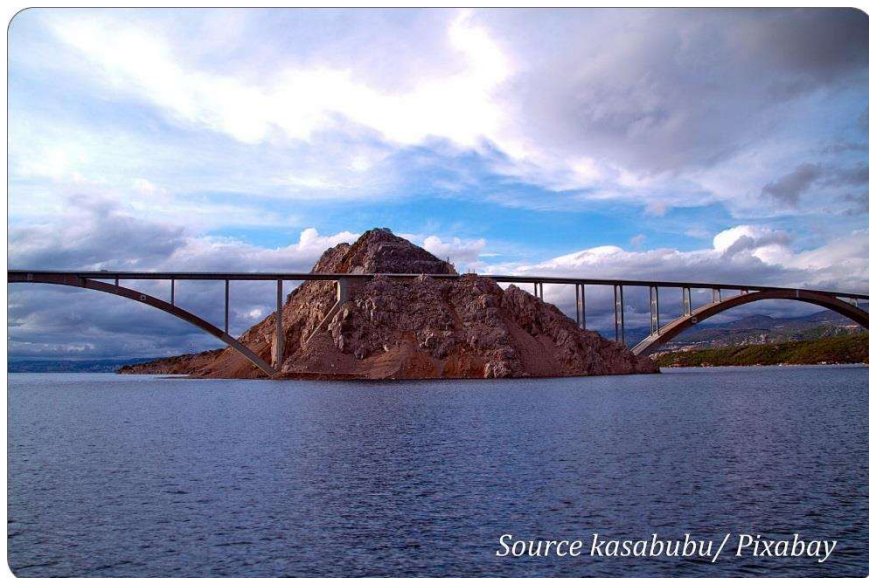
2.1.4 Vpliv turizma na ekonomsko okolje

Znotraj danes razvitega sodobnega ekonomskega sistema prevladuje globalni tržni sistem, pri čemer se izmenjavajo tržne dobrine. Turizem naj bi kot ena od gospodarskih panog pomagal podpirati ter prispevati k uspešnemu lokalnemu ter regionalnemu gospodarskem razvoju (Brent in Crouch, 2003). Vendar pa tako kot vsaka druga gospodarska veja povzroča pozitivne in negativne učinke v ekonomskem okolju.

Pozitivni učinki turizma se kažejo v deviznih zaslužkih od turizma. Države z razvojem mednarodnega receptivnega turizma povečujejo plačilna sredstva v plačilnih bilancah. Povečajo se tudi proračunski prihodki preko davkov in prispevkov. Z razvojem turizma nastajajo nova delovna mesta. V letu 2015 je turistična industrija neposredno ustvarila kar 107.833.000 delovnih mest kar predstavlja 3,6 % vseh zaposlitev, pri čemer napovedujejo nadaljnjo rast (WTTC, 2016). Z razvojem turizma na določeni destinaciji se prav tako pojavi potreba po razvoju dodatne infrastrukture, s čimer se povečuje kakovost življenja prebivalcev. Zaslužki od turizma prinesejo prihodke lokalnemu prebivalstvu (Kreag, 2001, str. 6 in 11–12; Mihalič, 2006, str. 46–49).

Negativni vplivi turizma na ekonomsko okolje pa predstavlja odtekanje zaslužkov od turizma izven destinacije, predvsem če so lastniki turističnega objekta tujci. Prav tako ustvarjena delovna mesta niso namenjena lokalnim prebivalcem, temveč uvoženi, cenejši delovni sili.

Sezonska narava turistične dejavnosti ima negativen vpliv na zaposlenost prebivalstva, saj ustvarja sezonsko zaposlenost ter dviga brezposelnost izven turistične sezone. Delovna mesta, ki jih ustvarja visoka turistična sezona, so pogosto slabo plačana, delovni pogoji so slabi, delavci so podvrženi neenakemu obravnavanju, delovna sila pa je nekvalificirana in neizobražena. Delovna mesta torej niso kvalitetna in dolgoročna. Nekatere oblike razvoja turizma se odražajo v špekulacijah z zemljišči, kar vpliva na dvig cen zemlje, najemnin ter zemljiških davkov. Poleg zemlje se pojavijo višje cene hrane in storitev, s tem pa osnovne življenjske dobrine postanejo dražje za lokalno prebivalstvo. Pojavi se inflacijski učinek, ki bremeni lokalno prebivalstvo. Turizem zahteva novo infrastrukturo, kar terja finančna sredstva od lokalne vlade ter posledično lokalnih davkoplačevalcev. Na območjih (predvsem otoki), ki so svojo priložnost za ekonomski razvoj odkrila v turistični dejavnosti, pri čemer je velik odstotek prebivalcev tudi zaposlen v turizmu, obstaja nevarnost odvisnosti od le ene dejavnosti (Kreag, 2001, str. 6 in 11–12; Mihalič, 2006, str. 46–49).

12 LITERATURA IN VIRI

- ABTA. (2018). *Travel Trends Report 2018*.
- Agencija za zaščito životne sredine Crne Gore. (2016). *Informacija o stanju životne sredine 2015*. Podgorica.
- Air New Zealand. (2016). Sustainability.
- Almada-Lobo, F. (2016). The Industry 4.0 revolution and the future of Manufacturing Execution Systems (MES). *Journal of Innovation Management*, 3(4), 16–21.
- Bâc, D. P. (b. d.). The emergence of sustainable tourism – a literature review.
- Benzler, D. (2011). Siemens Global Sponsors the Medical Tourism Congress.
- Bohinj ECO Hotel. (2017). Skrb za okolje.
- Boluk, K., Cavaliere, C. T., & Higgins-Desbiolles, F. (2017). Critical thinking to realize sustainability in tourism systems: reflecting on the 2030 sustainable development goals: Guest Editors. Taylor & Francis.
- Bosna i Hercegovina Federacija Bosne i Hercegovine Vlada Federacije BiH. (2010). *Strategija razvoja Federacije BiH 2010. - 2020*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Bosna i Hercegovina Vijeće ministara Direkcija za ekonomsko planiranje. (2010). *Strategija razvoja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Brent, R., & Crouch, I. (2003). *The Competitive Destination: A sustainable tourism perspective*. CAB International. Trowbridge: Cromwell Press.
- Bunghez, C. L. (2016). The Importance of Tourism to a Destination's Economy.
- Chesbrough, H. (2003). The logic of open innovation: managing intellectual property. *California Management Review*, 45(3), 33–58.
- Chesbrough, H., Vanhaverbeke, W., & West, J. (2006). *Open innovation: Researching a new paradigm*. Oxford University Press on Demand.
- Chesbrough, H. W. (2006). The era of open innovation. *Managing innovation and change*, 127(3), 34–41.
- Council, W. T. & T. (2015). *Travel & Tourism Economic Impact Slovenia 2015*. Pridobljeno od https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic_impact_research/countries_2015/slovenia2015.pdf
- Duh, E. S., Stojmenova, K., Mali, L., Kos, A., & Pogacnik, M. (2016). Odprte inovacije-prek sodelovanja do trajnostne inovacije/Open innovation-sustainable innovation through collaboration. *Elektrotehniški Vestnik*, 83(4), 209.
- Dutta, S., Lanvin, B., & Wunsch-Vincent, S. (2017). The global innovation index 2017: Innovation feeding the world. *TAPideia-tropical agriculture platform*.
- Dwyer, L. (2018). Saluting while the Ship Sinks: The Necessity for Tourism Paradigm Change. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(1), 29–48.
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C., & Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism management*, 30(1), 63–74.
- Eurostat. (2017). *Being young in Europe today - demographic trends, Statistics Explained*. Pridobljeno od http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends
- Eurostat. (2018a). Unemployment statistics and beyond. Pridobljeno 2. julij 2018., od http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics_and_beyond
- Eurostat. (2018b). Your key to European statistics. Pridobljeno 1. julij 2018., od <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators>
- Evropska komisija. (2010). Evropa, prva svetovna turistična destinacija - nov okvir evropske turistične politike.
- Fanelli, S. (2018). *Momondo: The rising trends in travel and tourism for 2018*.
- Federacija Bosne i Hercegovine Federalno ministarstvo okoliša i turizma. (b. d.). *Strategija zaščite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine 2008-2018*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

- Federacija Bosne i Hercegovine Federalno ministarstvo okoliša i turizma. (2008). *Strategija razvoja turizma Federacije Bosne i Hercegovine za period 2008.-2018.*
- Federacija Bosne i Hercegovine Federalno ministarstvo okoliša i turizma. (2010). *Stanje okoliša Federacije Bosne i Hercegovine - Izveštaj za 2010.godinu.* Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Federacija Bosne i Hercegovine Federalno ministarstvo okoliša i turizma. (2017). *Godišnji Plan rada za 2017 godinu.* Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Garay, L., Font, X., & Corrons, A. (2018). Sustainability-Oriented Innovation in Tourism: An Analysis Based on the Decomposed Theory of Planned Behavior. *Journal of Travel Research*, 0047287518771215.
- Gassmann, O., & Enkel, E. (2004). Towards a theory of open innovation: three core process archetypes.
- GEF/UNDP. (2011). *The Economic Value of Protected Areas in Montenegro. GEF/UNDP PIMS 4279: Catalyzing Financial Sustainability of Protected Areas in Montenegro.* Podgorica.
- Glasbergen, P., & Cörvers, R. (1995). 1 Environmental problems in an international context. V *Environmental Policy in an International Context* (Let. 1, str. 1–29). London: Arnold.
- Green Globe. (2017). Green Globe Certification.
- Green, P. C. (1999). *Building Robust Competencies: Linking Human Resource Systems to Organizational Strategies.* *Personnel Psychology* (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass. Pridobljeno od <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=748305&Fmt=7&clientId=25836&RQT=309&VName=PQD>
- Hočevar, M., Jaklič, M., & Zagoršek, H. (2003). *Ustvarjanje uspešnega podjetja: akcijski pristop k strateškemu razmišljanju, vodenju in nadziranju.* GV založba.
- Institut za turizam. (2015). *Akcijski plan razvoja cikloturizma.* Zagreb, Hrvatska.
- Institute for Economics and Peace. (2016a). *Global Peace Index 2015.* Pridobljeno od http://economicsandpeace.org/wpcontent/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf
- Institute for Economics and Peace. (2016b). *Global Terrorism Index 2015.* Pridobljeno od <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>
- Jurinčič, I. (2014). Prostorsko načrtovanje trajnostnega turizma s pomočjo analize nosilne zmogljivosti. V K. Vodeb (Ur.), *Trajnostni razvoj turističnih destinacij alpsko-jadranskega prostora* (str. 139–140). Koper: University of Primorska.
- Kaar, M. (2009). *A critical analysis of the 2007-2009 global financial and economic crisis and its implications for the travel industry and associated businesses.* diplom. de.
- Kovač, B. (2001). *Strategija slovenskega turizma: vlada RS 2002-2006.* Ministrstvo za gospodarstvo.
- Kovari, I., & Zimányi, K. (2011). Safety and Security in the Age of Global Tourism (The changing role and conception of Safety and Security in Tourism). *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 5.
- Koželj, A. (2015). Analiza ovir inovacijskim procesom v igralniški dejavnosti: magistrska naloga. A. Koželj.
- Krajinski park Sečoveljske soline. (2011). Zgodovina.
- Kreag, D. (2001). The Impacts of Tourism: Minnesota Sea Grant Program.
- Lakov, M. (2017). Choose Safety: The World's Safest Travel Destinations | Alarm Systems. Pridobljeno 10. marec 2017., od <http://simplisafe.com/blog/safe-vacation-destinations>
- Madsen, E. S., Billberg, A., & Hansen, D. G. (2016). Industry 4.0 and digitalization call for vocational skills, applied industrial engineering, and less for pure academics. V *5th World Conference on Production and Operations Management P&OM.*
- Maja, U., & Rok, O. (2006). Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011. *Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo, Direktor za turizem*, 175.
- Menerga, d. o. o. (2017). Primer dobre prakse: Bohinj Eco Hotel – Eco Resort & Spa.

- Mihalič, R. (2006). *Management človeškega kapitala: priročnik za celostno upravljanje človeškega kapitala in človeških virov v praksi sodobnih organizacij znanja*. Škofja Loka: Mihalič in Partner.
- Mihalič, T. (2008). *Turizem : ekonomski vidiki*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine Ujedinjene Nacije u Bosni i Hercegovini. (2013). *Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2013*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. (2011). *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Agencija za zaštitu životne sredine. (2015). *Stanje životne sredine u Republici Srbiji*. Beograd, Srbija.
- Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Agencija za zaštitu životne sredine. (2017). *Privredni potencijali i aktivnosti od značaja za životnu sredinu u Republici Srbiji za 2015. godinu*. Beograd, Srbija.
- Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine Crne Gore. (2008). *Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine*. Podgorica.
- Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine Crne Gore. (2017). *Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine*. Podgorica.
- Ministarstvo turizma Institut za turizam. (2016). *Akcijski plan razvoja zelenog turizma*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministarstvo turizma Republike Hrvatske Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija. (2014). *Nacionalni program upravljanja i uređenja morskih plaža Akcijski plan*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministarstvo turizma Republike Hrvatske Institut za turizam. (2015). *Akcijski plan razvoja kulturnog turizma*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH Federalno ministarstvo okoliša i turizma FBiH Ministarstvo za prostorno uređenje građevinarstvo i ekologiju RS UNDP GEF. (2013a). *Drugi nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine u skladu s okvirnom konvencijom Ujedinjenih Nacija*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH Federalno ministarstvo okoliša i turizma FBiH Ministarstvo za prostorno uređenje građevinarstvo i ekologiju RS UNDP GEF. (2013b). *Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH Federalno ministarstvo okoliša i turizma FBiH Ministarstvo za prostorno uređenje građevinarstvo i ekologiju RS UNDP GEF. (2014). *Prvi dvogodišnji izvještaj bosne i hercegovine o emisiji stakleničkih plinova u skladu s okvirnom konvencijom ujedinjenih nacija za klimatske promjene*. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Ministarstvo zaštite okoliša i prirode. (b. d.). *Parkovi Hrvatske*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministarstvo zaštite okoliša i prirode PAP/RAC. (2015). *Procjena mogućih šteta od podizanja razine mora za Republiku Hrvatsku uključujući troškove i koristi od prilagodbe*. Zagreb, Hrvatska.
- Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. (2017). *Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021*. Pridobljeno 21. oktober 2017., od http://www.mgrt.gov.si/si/delovna_podrocja/turizem/strategija_trajnostne_rasti_slovenskega_turizma/
- Ministrstvo za gospodarstvo. (2002). *Strategija slovenskega turizma 2002-2006*.
- Ministrstvo za gospodarstvo. (2006). *Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo, Direktorat za turizem, 175.
- Ministrstvo za gospodarstvo. (2012). *Strategija razvoja slovenskega turizma 2012-2016*.
- Ministrstvo za gospodarstvo. (2017). *Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021: Izvleček za razpravo na usklajevalnih delavnicah*.
- OECD. (2018). Data. Pridobljeno 3. julij 2018., od <https://data.oecd.org/>

- Organisation mondiale du tourisme. (1995). *Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics*. World Tourism Organization.
- Peeters, P., Gossling, S., & Becken, S. (2006). Innovation towards tourism sustainability: climate change and aviation. *International journal of innovation and sustainable development*, 1(3), 184–200.
- PEST analiza | Blaž Kos - Born to create. (b. d.). Pridobljeno 11. avgust 2017., od <http://www.blazkos.com/pest-analiza.php>
- Peters, M., & Pikkemaat, B. (2006). Innovation in tourism. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 6(3–4), 1–6.
- Počuča, J. (2010). Trajnostni (zeleni) turizem v Sloveniji - trend ali stalnica. V *Znanje: teorija in praksa [Elektronski vir]: zbornik 7. festivala raziskovanja ekonomije in managementa, 2.-3. december 2010, Koper - Celje - Škofja Loka* (str. 57–63). Koper: Fakulteta za management.
- Raspor, A. (2008). Pomanjkanje kadrov v slovenskem gostinstvu in turizmu. *Znanje za trajnostni razvoj*, 2291–2297.
- Raspor, A. (2018a). Kako postaviti sistem inovacij v turizmu. Dolga Poljana: Perfectus, Svetovanje in izobraževanje. Pridobljeno od http://www.andrejrasspor.com/perfectus_zalozba
- Raspor, A. (2018b). Strateško planiranje. Dolga Poljana: Perfectus, Svetovanje in izobraževanje. Pridobljeno od http://www.andrejrasspor.com/perfectus_zalozba
- Raspor, A., & Lacmanović, D. (2018). Vpliv kitajskega izhodnega turizma na države nekdanje Jugoslavije.
- Raspor, A., & Macuh, B. (2017). Deficitarnost kadra v slovenskem gostinstvu Staff shortages in slovenian hospitality industry: 2008-2017. Pridobljeno od [file:///C:/Users/Uporabnik02/Downloads/International Thematic Monograph on Tourism 2018 \(1\).pdf](file:///C:/Users/Uporabnik02/Downloads/International%20Thematic%20Monograph%20on%20Tourism%202018%20(1).pdf)
- Republika Srbije Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine. (2015). *Izveštaj o ekonomskim instrumentima za zaštitu životne sredine u Republici Srbiji*. Beograd, Srbija.
- Republika Srpska Ministarstvo industrije energetike i rudarstva Ministarstvo za prostorno uređenje građevinarstvo i ekologiju. (2013). *Akcioni plan energetske efikasnosti Republike Srpske do 2018.godine*. Banja Luka, Bosna i Hercegovina.
- Republika Srpska Vlada. (2011). *Strategija razvoja turizma Republike Srpske za period 2011-2020. godina*. Banja Luka, Bosna i Hercegovina.
- Resolucija o strateških ciljih na području razvoja turizma v Republici Sloveniji s programom aktivnosti in ukrepov za njeno izvajanje. (1995). Pridobljeno 21. oktober 2017., od <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO15>
- Sabor Republike Hrvatske. (2009). *Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske*.
- Saldivar, A. A. F., Goh, C. S. F., Chen, W., & Li, Y. (2016). Self-organizing tool for smart design with predictive customer needs and wants to realize Industry 4.0.
- Siemens. (2016). *Sustainability Information 2016*.
- Siemens. (2017a). *Corporate Citizenship*.
- Siemens. (2017b). *Diversity Factsheets*.
- Siemens. (2017c). *Health Management*.
- Siemens. (2017d). *Making Dreams Come True: Siemens »Project Asha«*
- Siemens. (2017e). *Siemens dual vocational education and training in figures*.
- Singh, R. (2013). Terrorism and tourism. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 2(11), 187–198.
- Sirše, J., Stroj-Vrtačnik, I., & Pobega, N. (1993). *Strategija razvoja slovenskega turizma*. IER-Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Slovenije, V. R. (2012). *Strategija razvoja slovenskega turizma 2012-2016*. Republika Slovenija. Dostupno na: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/turizem/Turizemstrategije_politike/Strategija_turizem_sprejeto_7_6.
- Smeral, E. (2010). Impacts of the world recession and economic crisis on tourism: Forecasts

- and potential risks. *Journal of Travel Research*, 49(1), 31–38.
- SOLINE Pridelava soli, d. o. o. (2017). Lepa Vida: Thalasso Spa na solinah.
- Sovinc, A. (2014). Turizem v zavarovanih območjih: Primer umestitve dejavnosti letnih term na prostem v ponudbo Krajinskega parka Sečoveljske soline. V K. Vodeb (Ur.), *Trajnostni razvoj turističnih destinacij alpsko-jadranskega prostora* (str. 106–121). Koper: Univerza na Primorskem.
- SPIRIT Slovenija. (2017). SPIRIT Slovenija. Pridobljeno 21. oktober 2017., od <http://www.spiritslovenia.si/javni-razpisi-in-narocila>
- Stanat, M. (2010). Corporate Sustainability Strategies: A Siemens Case Study.
- SURS. (2017). Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno od <http://www.stat.si>
- The Partnership for Global Sustainable Tourism Criteria. (2013). Global Sustainable Tourism Council Criteria.
- Tomazos, K. (2017). Egypt's tourism industry and the Arab Spring.
- UMAR. (2001). *Slovenija v EU, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije*. Ljubljana.
- UN. (1992). Agenda 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June.
- UN. (2012). The future we want.
- UNDP. (2014). *Transfer of Czech experience – Contaminated sites management in Western Balkans*.
- UNESCO World Heritage Centre. (2017). Pridobljeno 10. september 2017., od <http://whc.unesco.org/en/about/>
- UNWTO. (1999). *Tourism: 2020 Vision*. Madrid: United Nations World Tourism Organization.
- UNWTO. (2001). *Sustainable development of Ecotourism. A Compilation of Good Practices*. Madrid: World Tourism Organization.
- UNWTO. (2009). *Tourism Highlights – 2009 edition*. Madrid: United Nations World Tourism Organization.
- UNWTO. (2017). *UNWTO world tourism barometer march 2017* (Let. 15). Madrid, Spain.
- Uradni list RS. (1994). Zakon o gostinstvu (ZGos). Pridobljeno 21. oktober 2017., od <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO393>
- Uredba o KPSS. (2001). Uredba o Krajinskem parku Sečoveljske soline. Uradni list RS, št. 29/01 in 46/14 – ZON-C.
- Van den Berg, G., & Pietersma, P. (2014). *The 8 steps to strategic success: unleashing the power of engagement*. Kogan Page Publishers.
- Vlada, R. S. (2008). Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007-2023.
- Vlada Republike Hrvatske. (2013). *Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*. Vlada Republike Hrvatske. Zagreb, Hrvatska.
- Vlada Republike Hrvatske. (2016). *Nacionalni program reformi 2016. Nacionalni program reformi 2016* (Let. 1). Zagreb, Hrvatska.
- Vlada Republike Srbije. (2008). *Nacionalna strategija održivog razvoja*. Beograd, Srbija.
- Vlada Republike Srbije. (2012). *Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara*. Beograd, Srbija.
- Vlada Republike Srbije. (2014). *Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 - 2024. godine*. Beograd, Srbija.
- Vlada Republike Srbije Ministarstvo trgovine turizma i telekomunikacija. (2016). *Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period 2016.-2025*. Beograd, Srbija.
- Vodeb, K. (2014). Trajnostna konkurenčnost turistične destinacije. V K. Vodeb (Ur.), *Trajnostni razvoj turističnih destinacij alpsko-jadranskega prostora* (str. 17–26). Koper: Univerza na Primorskem.
- WCED. (1987). *Our common future*. Geneva: World Commission on environment.
- Weaver, D. B. (2006). *Sustainable tourism: Theory and practice*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- World Economic Forum. (2016). *Travel and Tourism Competitiveness Report 2015*. Pridobljeno od <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>

- World Travel & Tourism Council. (2012). *The Comparative Economic Impact of Travel & Tourism*.
- World Travel & Tourism Council. (2015). Seven ways technology is changing the travel industry – Medium. Pridobljeno 5. marec 2017., od <https://medium.com/@WTTTC/seven-ways-technology-is-changing-the-travel-industry-85cff79c1ece#.8nুরুvu0>
- World Travel & Tourism Council. (2016). *Economic Impact Analysis. World Travel & Tourism Council (WTTTC)*. Pridobljeno od <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>
- WTO. (1999). *Tourism: 2020 Vision. Executive Summary Updated*. World Tourism Organization. <http://doi.org/doi:10.18111/9789284403394>
- WTO. (2002). *Tourism and Poverty Alleviation*.
- WTTTC. (2016). *Travel & Tourism: Economic Impact*.
- WTTTC. (2018). *Publications*. Pridobljeno 3. julij 2018., od <https://www.wttc.org/publications/>
- Zakon o pospeševanju turizma (ZPT). (1998). Pridobljeno 21. oktober 2017., od <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO584>
- Zakon o spodbujanju razvoja turizma. (2004).
- Zakon o spodbujanju razvoja turizma (ZSRT). (2003). Pridobljeno 21. oktober 2017., od <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1577>
- Zavod za zaščito prirode Crne Gore. (2011). *Studija zaščite za Regionalni park "Piva" u opštini Plužine*. Podgorica.
- Zelena energetska zadruga. (2015). *Prelazak Hrvatske na 100 % obnovljivih izvora energije Analiza mogućnosti korištenja obnovljivih izvora energije u Republici Hrvatskoj*.

dr. Andrej Raspor

svetovanje in izobraževanje

Cena: 24,9 €